Эхэ нойхан чөтагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-нээ гаранa

Бүгэдэ арадай газетэ

1993 ДЕКАБРЬ 7 Долоо эхин (гаргай) нарын 21 ВТОРНИК Гарагай 3 № 233 (18345) Газетын сэн зарлалай 2 түх. Хэлсэгэ сэн

декабрийн 4.

блнкын Уран зу-
лбооной 60 жэл-
Буряадаар хэ-
30— Байгал (бу-
0.45 — Канди-
ттэнэ. А. С. Ко-
ВРЗ-гэй дирек-
— Соносхолнууд.
канал.
Мэдээсэлнүүд.
Возвращение до-
м. 22.20 — «Үнан
е онгосо» клуб.
ималдаһан жэнги-
—Һунгалтын ур-
юн. 00.25— Ав-
порт тухай. 01.00
лнүүд.

нистрнүүдэй Со-
үлэгшэ. 20.30 —
хэлэебди. 20.35
Буряадаар). 20.50
адта үгэ үгтэнэ.
даков—Проектно-
шаглалгын «Бу-
дия» нэгэдэлэй
директор.
лов—РАН-ай Си-
деленийн БНЦ-
орондын холбоо-
эрдэмтэ секре-
— Соносхолнууд.
канал.
Мэдээсэлнүүд.
«Санта-Барбара».
Ретушэгүйгөөр.
аз хүгжэм.

логшо. 20.20 —
хэлэебди. 20.5
буряадаар). 20.40
адта үгэ үгтэнэ.
лов—РБ-гэй Вер-
дэй Түрүүлэгшэ,
нев — ЛВРЗ-гэй
20.50 — Соносхолнууд.
канал.
Мэдээсэлнүүд.
«Санта-Барбара».
най эрхэ. 22.30
бэрилэгшэб. 22.50
ын зал. 23.40 —
урдахи марафон.
-клуб. 00.55 —
дамжуулга. 01.00
лнүүд.

-гэй проректор
гал. 20.00— Ая
30 — Буряадаар
20.35 — Байгал
. 20.50 — Кан-
э үгтэнэ. Б. В.
РАН-ай СО-гой
ласхоорондын хол-
аар эрдэмтэ сек-
55 — Соносхол-
канал.
Мэдээсэлнүүд.
«Санта-Барбара».
Дэлхэй ба дайн.
Трест. 23.05—Өө-
й гулвааа. 23.35
тын урдахи ма-

ация» нэгэдэлэй
директор. 19.45
ороной һонинууд.
андидада үгэ үг-
3. Потапов—РБ-
гэй Түрүүлэгшэ,
анов—РБ-гэй СМ-
эгшэ, А. К. Вер-
Загарайн районой
й гулвааа. Б. В.
РАН-ай СО-гой
ласхоорондын
талаар эрдэмтэ
канал.
Мэдээсэлнүүд.
«Росси» радио.
«Без свидетелей»
23.15— Һунгал-
н марафон.

л. 17.30—«Грош в
18.00— Дэлхэйн
үүд. 19.00—Хоо-
атан. 19.30—Теат-
азъезд. 20.15 —
ин һайндэр. 20.25
младенца». 20.55
ивна дамжуулга.
эдэсэлнүүд. 21.20
лтын урда тээхи
21.25— Баримтэ-
А. Солженицы-
аһанай ойдо. 22.20
ледь Феликса Крул-
ки серн. 23.25 —
23.55—С. Юр-
ана.

фильм. 15.40 —
и. 15.55,—18.35,
,—22.35, — 03.05
алтын талаар яа-
эдэсэлэй түбэй мэ-
16.05—Ан амнта-
та. 17.05 — Дне-
итэ дэлхэй. 17.55
лис. 18.25 —НБА
нааданууд. 19.45
ерт. 20.15— Үдэр
айндэр. 20.40 —
ультн.

Редакторай булан

ХАРЮУСАЛГАТАЙ ХАҺА ЕРЭНХЭЙ

1

Россида, манай Буряад орондо саа-
лаги хуби заяандамнал онсо нүлөө
үүлхэ шинидхэбэрнүүдые абаха саг
гээд бидэнэр булгадаа ойлгонобди.
шимэһээ нэн түрүүн депутадта канди-
дуудые программануудтай таниилсаха-
, тедэнэртэй уулзахадаа, ганса га-
ида тухэлһөөнь уламжалан, хэн нэ-
ай түлөө дуугаа үгэхэ бэшэ, харин
ө хүн бодото ямар байдалай тогтоно-
ие онлгоно гү, мүнөөнэй бэрхэшээл-
үдые дабаха замуудые бэдэрнэ гү,
ямар нэгэ зам олоод, шэлээд байна
ирог бүтээхы шадабаринь ямар бэ,
өрсэ түгэс гү, дүй дүршэлөөр баян
хүн шанараар хайшаа хүн бэ гэхэ
өөр урдаа табиха асуудалнуудная
а олон юм ааб даа. Тиимэһээ эдэ бү-
дые харааадаа заабол абаха зэргэтэй
һамнай эли бшуу.
Үнэгэрһэн дала гаран жэл соо туйла-
наа, һайн һайхан хэрэгүүдээ нэгэ зэр-
шороо шохойтэй худхангүй, энэ ху-
аа соо ушарһан дутуу дуданууудаа,
домногуйгоор хэгдэһэн хэрэгүүдээ,
йгаалнда, зарим хүнүүдтэ, бүхэли
ндуудта үзүүлэгдэһэн хохидолнуудаа
ар харагаан, тедэнэй хойшолонгүудые
баха тухай бодомжолдог, нютагайнгаа
а туйын түлөө бодото дээрээ һанаа-
зэбэдог, Буряад ороной һалбаран
ахын түлөө хүсэ шадалаа, бэлиг
дабаяна гамнангүй тэмсэдэг, хүдэл-
г, нютагайнгаа зонай урда тобойсо
аһан асуудалнуудые, зорилгонуудые
ата шидхэхы, бэлэвсэхын түлөө
ороондолго гаргадаг хүнүүд лэ ма-
энгэл найдалда хүртэхэ бшуу.
Россия Верховно Советэй һүүлэй сар-
ай депутадуудай ажал ябуулгын хэй-
өөс адаглахадаа, одоол эдэб юумэн
ай бодохо баатай болоо бэшэ гүбди?
ды олон хоөһон арсалдаануудые, гай-
ганнуудые шагнаабибди? Хэды дахин
ималаньше үүүрэй хэмжэгээр балай
ала бэшэ хэрэгүүдэй түлөө хэды
ин хоөһоор агаар доөлгоогдобб?
ды олон Зарлигууд, тогтоолнууд,
дхэбринүүд абтаад, саарһан дээ-
ө улөөб? Тиигэнээр һүүлэй һүүлдэ
дохы, түлөөлхы засагуудай һа-
уудай хоорондохи зүрилдөөн шуһа
лгаар түгэсэбэ.
Тиимэ юумэн бү дабтагдаһай гэхэдээ,
оной август, 1993 оной октябрь
ухаандамнай ганса ороно гээшэ
1991 оной августын бүри муухай-
, шуһа өхэр адхалгатайгаар дабтаг-
байхадань, Президентмнай «бүү-
» гэһэн захиралта үгэхэдөө марга-
гэжэ мэдэхэдээ, бултадаа болгоом-
ой, хэн нэгэндэ гү, али ямар нэгэ
лэдэ, партида, бүлэгтэ дуугаа үгэ-
урда тон һайнаар бодожо үзэдэг
даа гээд урналха дурал хүрэнэ.
Тиигэдшье Федеральна Суглаанда,
ой хоёр палатада һунгалта үнгэр-
хэрэгтэ бэлдэлгын богонихон бол-
соо бэлүүлэгдэһэн хойнонь ганса-
шэлэдхихэдэ хүндэ байха юм ааб
Эйэл ушарһан уламжалан, бултадаа
эдэбхитэй, анхаралтай байя гээд
ааһэ урда, ноябрийн 30-да толилог-
ын түрүү бэшэг соогоо һунгашадые
лаа һомди.
Тиигээд абахадаа, ВЦИОМ-ой үнгэргэ-
асуултын дүнгүүдые һунгашаа-ун-
дэйнгаа анхаралда дурэдхахамнай.
шолэхэдэтнай туһалха юм гү
һанагданалаа даа. Жэшээлхэдэ, ямар
ин гү, али бүлэглэлэй түлөө дуу-
үгэхэбта гэһэн асуудалда нимэ ха-
ууд абтаба (зоной тоо процентээр
өө).
«Выбор России» (президентын тала
барилталдаг) нэгэдэлэй түлөө ха-
агшадай 41, ПРЕС-эй түлөө—7,
ократис реформонуудай России хү-
эй түлөө—8, Явлинский—Болды-
— Лукинай нэгэдэлэй түлөө—18,
Демократис партийн түлөө—6,
өөлгын холбооной» түлөө—2, «Шэ-
Росси» нэгэдэлэй түлөө—2, «Соци-
справедливость» нэгэдэлэй түлөө—3, экономическа эрхэ сүлөөгэй пар-
түлөө—3, Либерально-демократис
ийн түлөө—4, бусад нэгэдэлнүүдэй
харюусагшадай 6 процентыг де-
ийн 12-ой үдэр дуугаа үгэхэбди гэ-
мэдүүлээ.
Ту асуулта бодото үнэн байдал ямар-
алдуугүйгоор харуулна гээд хэлэжэ
ахагүйбди. Энэ эли. Гэбэшье сагай,

2

Сайдалай һайн болохые удаан саг соо
хүлеэжэ зоёһон зон мүнөө засаг бодото
дээрэнь гартаа барлад байгшадта гол
түлөб этигэхэ хараатаи гээшэ ха. Үшөө
ямаршьеб эрид хубилалтануудһаа олзо-
хн һунгашад түбэгшоёһэн, магад айһан-
шье байжа болоо юм ааб даа.
1985 оноо хойшо одоол олохон удаа
эдэ хубилалтануудһаа юумэнэй һайн
тээшээ болохые хүлеэһээр байтарнай бо-
дсто дээрээ юунэй болодог байһаннинь
бултандамнай мэдээжэ ха юм. Тэрээн
бүхэндэ зосоомнай түрэһэн этигэл най-
далнай ходо урмыемнай хухалдаг, за-
рим ушарта урдань үзэгдөөгүй зүрил-
дөө, хёмороо асардаг, үхэн бүхэнэй ухаан
бодол, зүрхэ сэдьхэл соо һэжэг түрүүл-
дэг, найдалыемнай унтараадаг. элдэб
бодолнуудай үүр толгой соомнай һүжэ-
роөн түрүүлдэг байгаа гээд арсаха хүн
олдохо юм ааб даа? Иимэл хадань эрид
хубилалтануудһаа зоён маргажа магад
гэнэбди.
Мүнөө зоной дунда, Росси соогоо мэ-
дээжэ политическэ ажал ябуулагшад ту-
хай хэлэхэ болоо һаа, дээрэ дурдагдаһан
асуултын дүн иимэ байба: Ельцишэй түлөө харюусагшадай 23,7, Гайдарай түлөө—14,3, Яблинскийн түлөө—12,6, Шахрайн түлөө—11,5, Черномырдинай түлөө—9,6, Руцкойн түлөө—5,8, Собчагай түлөө—5,7, Травкинай түлөө—4,8, Тулеевэй түлөө —4,4, Шумейкын түлөө—3,1, Хасбулатовай түлөө—2,6, Чубайсын түлөө—2,4, Немцовой түлөө — 2,4, Горбачевой түлөө—1,6, Б. Федоровой түлөө—1,3, Бабуринай түлөө—1,3, Вольскийн түлөө—1,2, Козыревой түлөө—1,2, Боровойн түлөө—1, Бурбулисай түлөө—0,7, Жириновскийн түлөө—0,7, С. Федоровой түлөө—0,6, Полторанинай түлөө—0,8, Поповой түлөө — 0,5, Зюгановай түлөө—0,4, Макашовай түлөө харюусагшадай 0,4 процентынь дуугаа үгэхэбди гээд мэдүүлэбэ.
Өндөо зоной түлөө харюусагшадай 10 процентынь дуугаа үгэхэбди гэжэ мэдүүлээ, 23,4 процентынь харюусажа шадахагүй байнабди гэжэ хэлээ.
Зоной эрид хубилалтануудһаа маргажа байһаннинь эдэшье харюунууд тон элеэр гэршэлэн харуулна. Тиимэһээ Росси соо һунгалтын хайшаагаар түгэсэхэ байһаннинь дутэрхыгөөршье һаань, уридшалан багсаамжалхаар ха. Тиигээдшье «Выбор России» нэгэдэл мүнөө зонхилжо байһан парти болоод байна гэхэдэ, арсаха, буруушааха хэн нэгэн олдохо аал даа?
Тэрэл зуура ямаршьеб хүсэ өхэтэй оппозиси бии юм гэжэ Президентын тала барилталагшадай хэды ороондосотойгоор бидэнэртэ ойлгуулхые ороондоо һаань, бидэнэр балай этигэнэгүй бэшээлди? Бодото оппозициия октябрь соо һалгаһаан аад, хаана тиимэ нүлөө өхэтэй хүсэ хараа хаб? Юуб гэхэдэ, эдэ гэнтэ бии болоһон нэгэдэлнүүд болон партинууд үнэн дээрээ сохом «Выбор России» нэгэдэлтэй «хушуугаа» заабол холбохол байха. Булта тиигэхэ гэнэ бэшэбди. Зүгөөр олонхиннь программануудтон багаханаар бэе бэеһээ ондоо бшуу.
1993 оной декабрийн 12-то бүгэдэ арадай һунгалтын дүнгөөр Россин түлөөлхы засагай зургааануудай бүрилдүүлэгдээд байхадань, шэнэ Конституцийн проектын хуби заяанай элирхэдэнь, Федерацийн Совет болоод Гүрэнэй Дүүмэ мүнөө сагай хубилалтануудай, реформонуудай түргэдэхэдэ нүлеолхэ хуулинуудые зохёохо, тон шухалань хадаа Конституцие зохидтонь оруулха зорилготой юм аабза.
Гэбэшье нэн түрүүн экономикын асуудалнуудые залан шуудаар, хоорондохи хёмороонуудаа мартаг шидхэхэ саг ерээл. Тиихдээ эд бараа, зөөри үйлдбэрилэгшэдэй аша тыа харааадаа абажа, налог таталгын асуудалнуудые шидхэхэ, налог таталгын байгууламжа үндэһөөрнь хубилгаха хэрэгтэй болоо гэхэдэ, хэн арсахаб даа? Саашаа гэр байра барилгын асуудалнууд улам хурсадажал байна, хүдөө ажахын байдал улам муудана, мүнөөнэй Россида тэрэ хэрэгтэй юм гү гэһэн аймшаттай асуудал табигдана.
Алишье талаһаань ябаад харахада, харюусалгатайл хаһа ерээд байна. Тиимэһээ маанад, һунгашадшье харюусалгатай байлл даа.

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

Һунгалта үгтүүлэн

Ноябрийн 4-дэ Улаан-Удын Арадуудай ханы барисаанай баншан соо Федеральна Суглаанай депутадта дэбжүүлэгдэһэн бүлэг кандидадуудтай уулзалга болобо. Тэрэ тоодо республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов, Загарайн районой захиргаанай гулваа А. К. Вершинин Россин нэгэдэл ба эблэрэлэй партийн (ПРЕС) Буряадай эмхиһээ Федерацийн Советэ республикын хоёр мандадтай һунгуулийн округһоо һунгагдахаар дэбжүүлэгдэнхэй. Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэй орлогшо М. И. Семёнов бүлэг һунгагшадһаа Гүрэнэй Дүүмэдэ дэбжүүлэгдэжэ, республикын «Нэгэдэл ба дэбжэлтэ» гэһэн худэлөөн энэ кандидатурые дэмжээ юм. Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын үшөө нэгэ орлогшо — А. С. Иванов ПРЕС партийн нитэ федеральна списогээр Гүрэнэй Дүүмэдэ һунгагдаха хүсэлтэй.
Уулзалгые В. Б. Сагановай этигэмжэтэ нюур, афганайнай ветерануудай республикын элүүрые хамгаалгын эмхи зургааануудта удаан саг соо аша үрэтэйгөөр худэлмэрилһэнэйнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаа) шагнаба гэбэл:
Баяндуев Степан Романовичые — Хэжэнгын районой гурэнэй зөөрние хүтэлбэрилхэ комитедэй Түрүүлэгшэ.
Гармаев Мунко [illegible]вичые—Баргажанай районой Балиголой худөөгэй захиргаачай зайһачаа орлогшо.
Хуули гурим батадхалгада габьяатай байһанайнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаа) шагнаба.
Капустина Лариса Яковлевнае — Улаан-Удэ хотын Железнодорожно районой захиргаанай дотоодын хэрэгүүдэй таһагай ахамад мурдэгшэ.
Кильчицкий Иван Фёдоровичые — Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй сүүдэй түрүүлэгшэ.
Республикын элүүрые хамгаалгын эмхи зургааануудта удаан саг соо аша үрэтэйгөөр худэлмэрилһэнэйнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар, Улаан-Удэ хотын томодхогдоһон библиотекэнүүдэй худэлмэрилэгшэдые Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба гэбэл:
Сутурина Валентина Петровнае — 13-дахи филиалые даагша.
Челондаева Надежда Петровнае — 15 дахи филиалые даагша.
Республикын элүүрые хамгаалгада үнэ удаан саг соо аша үрэтэйгөөр худэлмэрилһэнэйнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар Улаан-Удэ хотын 1 дахи больницын хүүгэдэй таһагые даагша Аделанда Григорьевна Цыренжаповае Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.
Ой модоной промышленностийн мэргэжэлтэдые бэлдэлгэдэ амжалта туйлаһанайнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18 най Зарлигаар Буряадай ой модоной промышленностийн колледжын багша Мадуева Валентина Ивановнае — Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.
Библиотекын талаар хүн зоннае үнэ удаан саг соо һайнаар хангаһанайнь түлөө республикынь Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар, Улаан-Удэ хотын томодхогдоһон библиотекэнүүдэй худэлмэрилэгшэдые Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба гэбэл:
Сутурина Валентина Петровнае — 13-дахи филиалые даагша.
Челондаева Надежда Петровнае — 15 дахи филиалые даагша.
Республикын элүүрые хамгаалгада үнэ удаан саг соо аша үрэтэйгөөр худэлмэрилһэнэйнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар Улаан-Удэ хотын 1 дахи больницын хүүгэдэй таһагые даагша Аделанда Григорьевна Цыренжаповае Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.

БАЙДАЛАЙМНАЙ ТОГТОНИЖОЛГО— ШЭНЭ ҮНДЭҺЭН ХУУЛИҺАА

публикын «Нэгэдэл ба дэбжэлтэ» гэһэн худэлөөн энэ кандидатурые дэмжээ юм. Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын үшөө нэгэ орлогшо — А. С. Иванов ПРЕС партийн нитэ федеральна списогээр Гүрэнэй Дүүмэдэ һунгагдаха хүсэлтэй.
Уулзалгые В. Б. Сагановай этигэмжэтэ нюур, афганайнай ветерануудай республикын элүүрые хамгаалгын эмхи зургааануудта удаан саг соо аша үрэтэйгөөр худэлмэрилһэнэйнь түлөө республикын Верховно Советэй Президиум 1993 оной ноябрийн 18-най Зарлигаар Буряадай эмхиһээ Федерацийн Советэ республикын хоёр мандадтай һунгуулийн округһоо һунгагдахаар дэбжүүлэгдэнхэй. Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов, Загарайн районой захиргаанай гулваа А. К. Вершинин Россин нэгэдэл ба эблэрэлэй партийн (ПРЕС) Буряадай эмхиһээ Федерацийн Советэ республикын хоёр мандадтай һунгуулийн округһоо һунгагдахаар дэбжүүлэгдэнхэй. Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ М. И. Семёнов бүлэг һунгагшадһаа Гүрэнэй Дүүмэдэ дэбжүүлэгдэжэ, республикаска холбооной түрүүлэгшэ Л. С. Шилов нэгэгэд, кандидадай намтартай тоошоор таниилсуулба. Удаань кандидадта үгэ үгтэбэ. Эхиндэнь В. Б. Саганов ПРЕС партийн онсо илгаанууд тухай хоорөод, мүнөө бэелүүлэгдэжэ байһан реформынь эршые зарим тэдыгээр зөөлэрүүлхэ шухала гэжэ онсолбо. Тиихын тула предприятинуудһаа налог татаха ябадалые, бюджет бүридүүлгэ ба хубаарилгые гуримшуулха хэрэгтэй. Тиин мүнөө бүхы налог татабарийн 70—80 процентынь Федерацида хуряагдаад, нютагуудта миил 5 процент үгтэдэг байбал, саашадаа 50 гаран процентынь нютагуудта үлэхэ ёһотой гэжэ кандидат тооло-но.
Үгэ хэлэгшэ саашань Буряад ороной экономикын хугжэлтэдэ һаад боложо байһан нүхэсэлнүүд тухай, аграрна политика тухай тогтоод, шэнэ тухэлэй экономическа харилсаа холбоонуудтай нютагуудай, СНГ-гэй ороноуудай хоорондо ерээдүйдэ заатагүй бүрилдэхэ гэжэ мэдүүлээ.
Декабрийн 12-ой һунгалтын үедэ табигдаха гол асуудалынь шэнэ Конституци тухай референдум болоно гэжэ В. Б. Саганов онсолоо. Юунсэ хэрэглэлгын хойноһоо гүрэнэй хиналтые шангадхаад, бүхы предприятинууд экологийн талаар экспертиза гараха, байгаалийн нөөсэ хэрэглэһэнэй түлөө түлбэри тогтоохо гэжэ кандидат тооло-но. Шэнээр һунгагдаһан парламент «Байгал тухай» Хуули баталан абаха ёһотой.
А. С. Иванов ПРЕС партийн программ, шэглэлынь нютагуудай аша тунануудые хараада абадаг талаараа онцлоо. Тиимэ программ ямар ба хэдэ ба ямар ба хэдэ ба ямар ба хэдэ ба

Декабриин 12—Һунгалтын үдэр

Раиса Ивановна ПШЕНИЧНИКОВА—

Россин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидат

Раиса Ивановна Пшеничникова сэрэгэй алоа хаагшын бүлэдэ, Монгол ороной иниислэл хотодо Улаан-Баатарта 1945 ондо түрэһэн юм. Ажалайнгаа намтар Улаан-Үдын нарин сэмбын комбинадта нэхэгшээр эхилһэн гээшэ. Раиса Ивановна—педагогическа эрдэмэй кандидат, Зүүн Сибириин соёлой институдай проректорээр мүнөө хүдэлжэ байнхай.

Октябрьска районно Соведэй, мүн Улаан-Үдын городской Соведэй депутадаар һунгагдаһан юм. Улаан-Үдын горсоведэй эрдэмэй, һуралсалай, соёлой болон залуушуулай хэрэгүүдэй талаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ байһан.

Буряад Республикын «Эрдэм һуралсал тухай», «Соёл тухай» Хуулинуудай проектые зохеон найруулгада Р. И. Пшеничникова хабаадаа. Тинхэдэ нютагай Соведүүдэй хүдэлмэриие эрхилэлгын асуудалнуудые, мүн хотын болон республикын социально-экономическа программануудые зохёон байгуулгада эдэбхи үүсхэл тэрэ гаргаһан юм. Хүүгэдые, залуушуулые һургаха, хүмүүжүүлхэ хэрэгые бүхы наһаараа эрхилжэ байна.

Р. И. Пшеничникова—Буряад Республикын арадай эрдэм һуралсалай габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

«Выбор России» гэһэн һунгуулиин нэгэдэлэй түлөөлэгшэдэй зүгһөө России Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэг

БЭЕЛҮҮЛХЭ ПРОГРАММЫНЬ ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД

ХҮНЭЙ ЭРХЭ СҮЛӨӨ ба эрхэ бэелүүлхэ хэрэгтэ бултанда адли эхин шатын арга боломжонуудые үгэхэ шадалтай гүрэнэй түлөө ажал ябуулха хүсэлтэй байна, онсолбол, нэгэдхеэр, эд зөөриин элдэб түхэлнүүдые хүгжөөхэ шухала, хоёрдохёор, хүнэй һанаһанаа бэелүүлхэ байдал тогтоохо, тэрэшэлэн зохёохы ажалай болон оюун ухаанай талаар арга боломжонуудые хүгжөөн һалбаруулха хэрэгтэй.

Эгээл тулюур байдалтай зониие—хүүгэдые, эхэ хүнүүдые, һурагшадые, студентнэрые, залуушуулые, үбгэд, хүгшэдые, болон инвалидуудые хамгаалха гүрэнэй түлөө тэмсэхэ хүсэлтэй. Соёлой болон һуралсалай политикын, мүн политикын соёлой түлөө тэмсэхэ. Тинхэдэ хүүгэдэй сад-яслинуудые, һургуулинуудай, һуралсалай болон хүмүүжэлэй эмхинүүдые хүгжөөхэ хэрэгтэ оролсохо. Энэ хадаа гүрэнэй политикын гол шухала шэглэл болохо ёһотой.

Маниие доройтуулһан ухаан бодолой үгырэлгэтэй тэмсэн, бүхы арадуудай үндэһэн соёлые һэргээхэ талаар ажал ябуулха шухала.

Бэе бэеэ хүлеэхэ, ойлголсохо харилсаанай, бэе бэеэ хүндэлхэ обществын түлөө оролдохо, хёмороо зуришэлдөөс хүсөөрөө шинидхэхэгүй, оюун ухаанай баялигуудые һэргээхэ хэрэгтэй. Мэргэжэлтэ искусствые гүрэнэй талаһаа аршалан хамгаалха шухала. Болбосоронги дэлгүүр, дэлгүүрэй экономикые эмхидхэхэ хэрэгтэй, үгы һаа, мэхэ гохотой «ехэ борхоолһоо» гүрэмнай холодохогүй.

Ажалдаа шалгарһан, эдэбхи үүсхэл гаргаһан хүнүүдые үнэн зүбөөр шагнаха дэлгүүрые хангаха шухала. Мүнгэ зөөриин талаар элдэб зүрюу мэхэ гохо гаргангүй байхые сахиха.

Бага болон дунда бизнес (мүнгэ зөөриин олзо оршо) хүгжөөлгын ашаар, предприятинууд үнэ сэнгээ доошолуулха, эд бараанай хангалгын шанар дээшэлүүлхэ шухала. Тинхэдэ ямар социальна, экономическа программада манай татабари (налог) гаргашалагданаб гэжэ хүн зоной мэдэхээр ойлгосотой, юрын налогово система байгуулха зэргэтэй.

Арадай приватизациие дэмжэхэ шухала. Россин бүридэлдэ ородог Буряад Республикын бодото экономическа болон финансова талаһаа бэеэ даанхай байхын түлөө тэмсэхэ.

ЭЛИТЭ ЭРДЭМТЭНЭЭ ДЭМЖЭЭ

«Выбор России» гэһэн блок, «Демократическая Бурятия», Байгалай экологическа хүдэлөөн России Федерациин эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша Вячеслав Мантатовые Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидадаар нэрлэбэ.

Гүрэнэй Дүүмэдэ — Росси гүрэнэй түлөөлгэтэ зургаанда гурим журамтай, бодомжотой, ажабайдалда, политикада өөрыгөө һайн талаһаа харуулһан хүнүүд хүдэлхэ ёһотой. Энэ хараахаа абаад үзэбэл, профессор В. В. Мантатовай кандидатура бодото дэмжэлгэдэ хүртэмөөр байна.

В. В. Мантатов 1941 ондо түрэһэн, философиин эрдэмэй доктор, Информатизациин талаар уласхоорондын академиин академик-секретарь, Эколого-гуманитарна түбэй хүтэлбэрилэгшэ, Зүүн Сибириин технологическа институдай философиин, логикын ба социальна экологиин кафедрые олон жилэй туршада хүтэлбэрилнэ. Эрдэмэй методологиин болон логикын, социальна экологиин, Буддын шажанай философиин талаар 100 гаран эрдэмэй хүдэлмэриинүүдэй автор юм.

Москвагай Ломоносовой нэрэмжэтэ гүрэнэй университедэй «Логика» гэһэн мэргэжэлээр таһагые 1965 ондо дүүргэһэн, удаань аспирантура түгэсхэһэн байна, 1969 онһоо мүнөө болотор Буряад Республикада хүдэлнэ.

Профессор В. В. Мантатов гансашье Буряад орон, Росси дотор мэдээжэ политическэ ба нийтын ажал ябуулагша бэшэ, харин тэрэнэй нэрэ хилын саанахи эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэдэй дунда мэдээжэ болоһоор үнинэй.

1985 онһоо эхилээд В. В. Мантатов дэлгүүрэй харилсааануудай үндэһөөр социальна, экономическа талаар республикын урагшатай хүгжэлтын түлөө эдэбхитэй оролсоно. Эрхэ сүлөөтэ байдалай, гүрэнэй ба үмсын эдөөриин, хуулинуудые ёһоторсахилгын, шэнэ федерализмын, үндэһэ яһатанай гансал хубиингаа зам харалгые буруушаалгын ёһо гуримуудые баримтална. Ямар нэгэн бүлэглэлнүүдэй (ангинуудай, партийна, үндэһэ яһатанай шэшкээр) өөһэдынгөө булюу талые барилгые, мүн өөһэдынгөө аша туһые хаража, байгаалиин баялигуудые хюдалгые тэрэ огтолон буруушаадаг. Эдэ үзэгдэлнүүд тухай газетэдэ толилогдоһон статьянуудынь, телерадио-дамжуулгаар хэлэһэн үгэнүүдынь олондо һайшаагдаһан байха юм.

Социально - экологическа, регионууд хоорондын «Байгалай жасын» президент тула В. В. Мантатов Байгал нуурые хамгаалха, Байгал шадарай газар хүгжөөхэ талаар комплексно программые зохёон табилгада эдэбхитэйгээр хабаадалсана. Гадна Байгал нуурые хамгаалха талаар уласхоорондын экологическа проектнүүдые зохёон табилгада хабаададаг юм.

В. В. Мантатовай болон бусадай оролдолгоор һүүлэй 3 жилэй туршада Байгал шадарай газарые тогтууритайгаар хүгжөөхэ темээр уласхоорондын, регионууд хоорондын конференци, симпозиумууд эмхидхэгдэһэн байна.

Эдэ бүгэдэ ажал ябуулгынгаа ашаар В. В. Мантатов хүн зоной оюун ухаанай талаар ургалтада, нийтын-политическэ байдалай тэнсүүритэй байлгада, демократическа гуримуудай нөөтэрүүлгэдэ нүлөө үзүүлээ, үзүүлнэшье гээд тэмдэглэмээр.

Сагай эрилтэ ойлгодог, ерээдүйн хараа зорилгонуудые мэдэрдэг профессор Мантатов бүри наяад онуудта Байгал шадараи нютагуудые тогтууритайгаар хүгжөөхэ шэнэ замууд тодорхойлогдохо ёһотой гэһэн асуудалда республикын эрдэмтэдэй анхаралые хандуулһан юм. Энэ зорилго бэелүүлхын тула уласхоорондын тусгаар жаса хэрэгтэй гэһэн үүсхэл гаргаа һэн.

Байгал тухай Хуули зохёон табиха, ЮНЕСКО-той дэлхэйн зэндэмэни баялигай тоодо Байгал нуурые оруулха хэрэгтэ В. В. Мантатовай үүсхэл сэнтэй.

Эрдэмтэн Мантатовай ажал ябуулга философуудай нинтэ бүлэглэл дотор үндэрөөр сэгнэгдэдэг. «XIX—XX зуун жилнүүдэй философууд (намтар, зохёохы бодомжо, хүдэлмэриинүүд)» гэһэн Москвагай университедэй 1993 ондо хэблэн гаргаһан энциклопеди соо нүхэр Мантатов тухай бүхэли статья оруулагданхай.

Байгалай экологическа хүдэлөөнине толгойлогшо, профессор, үргэн ехэ мэдэсэтэй эрдэмтэн, мүнөөнэй залуушуулай һурган хүмүүжүүлэгшэ В. В. Мантатов республикын ажалша олон коллективүүдтэ, Буряадай олоннитын дунда хүндэтэй, нэрэтэй хүн гээшэ.

Байгша оной декабриин 12-ой үдэр Россин Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидат Вячеслав Владимировичь Мантатовай нэрые оруулһан «Выбор России» нэгэдэлэй түлөө дуугаа үгэхыень Буряад Республикын һунгагшадые үнэн зүрхэнһөө уряалнаб.

В. ДУГАРОВ,
Биологиин институдай ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ.

СНГ: ТОБШО ҺОНИНУУД

МОСКВА. Россида [illegible] гуулиин кампаниие үнгэрүүлэ үедэ сүлөөтэй байһан [illegible] рэһээ СССР-эй Президент байһан Михаил Горбачевтэй гадаадын гүрэнүүдэр аялжа эхилээ. Эдэ үдэр нүүдтэ Ганнoверто римска клубай конгресстэ хабаадажа, «Хубилжа байһан дэлхэйдэ хубилжа байһан [illegible]по» гэһэн элидхэл хэхэ ёһотой.

Германида ошоходоо, Михаил Горбачев Россин [illegible] ёл болбосоролые дэмжэхэ [illegible]са байгуулха хараатай.

Декабриин 5-һаа [illegible] рэтэр Великобританида [illegible]жа, Премьер-министр Джордж Мейджертэй, [illegible]нануудай палатануудаг [illegible]шүүдэтэй, Маргарет Тэтчертэй уулзаха түсэбтэй. Оксфордско болон Британиин бусад университедүүдтэ Михаил Горбачев лекциинүүдые уншаха ёһотой,—гэжэ Горбачев—жасын хэблэлэй албан мэдээсэнэ.

АРТЕМ. (Приморийн хизаар). Алас-Дурна хизаарай энэ хотодо Россидаг аниха түрүүшын Корейн [illegible]дай институт байгуулагданхай. Урда Корейн протестанска һүмэ, «Артемуголь» нэгэдэл, Артем хотын Энэрхы сэдьхэлэй жаса ба Россин кореецүүдэй эблэл, мүн тэрэшэлэн Владивостогой кадрнуудые бэлдэхэ ба нэмэ бэлэдхэл олгохо университет шэнэ дээдэ һургуулие эмхидхэһэн байна.

Һуралсалай программань дүрбэн жилдэ үзэгдэхэ ёһотой. Гурбан жилэй туршада студентнэр Артем хотодо һураад, харин нэгэ жилынь Сеулда гү, али Лос-Анджелеста һураха юм.

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

ЯНГИНАМА ЖАБАРАЙ УРДА ТЭЭ

Хөөрхэ нютагһаа зүүнурагшаа 5 модоной зайда, ой модоной соорхой соо Шэбэр гэжэ газар бии юм. Урдахануурнь бургаһад соогуур Хэжэнгэ гол жэжэхэн долгидоо миралзатуулан, жэнгирэн урдадаг гээшэ.

Эндэ фермер Баатар Цыбандоржиевич Цынгуевай гэр бүлэ эбэртэ бодо мал харууһалдаг юм.

Хэжэнгын аймагай Хөөрхын колхозой нэрэеэ хубилгажа, тарялашадай ажахынуудай эблэл болгогдоһоор хоёр жэл тухай саг үнгэршэбэ. Мүнөө колхозой бүхы малые фермернүүд хоорондоо хубаажа абанхай. Тинхэдэ тарлан ажалые тусхай бригада даажа абаад, өөһэдынгөө хүсөөр дүүргэдэг байна.

Манай ябаһан үдэр гэр бүлын эзэн—Баатар Цыбандоржиевич ажалайнгаа хэрэгээр талаар ошоһон байжа, тэрэнэй нүхэр Жигмидцу Дашиевна Доржиеватай уулзажа, хөөрэлдэһэн байнабди.

Шэбэртын фермернүүд хамта дээрээ 20-ёод эбэртэ бодо мал харууһалдаг юм.

— Мүнөө жэлнай түгэсхэ тээшээ ябажа байна гээшэ, — гэжэ Жигмидцу Дашиевна хөөрэнэ. — Тимэһээ гүрэндэ мяха тушааха ёһотой болоно гээшэбди. Мүнөө үбэлдөө дүн хамта 4—5 толгой үхэр тушааха бэзэбди даа.

Фермер бүхэндэ гүрэнэй зүгһөө урьһаламжа үгтэдэг гээшэ. Тимэһээ эндэхэн жэлэй турша соо шадамар бэрхээр лэ ажаллабал, гүрэнтэй тоосожо шадаха зэргэтэй ха юм. Тэрэшэлэн һу, мяха ехээр болбосоруулжа, улад зониие эдеэ хоолоор хангаха болоно. Гэхэтэй хамта фермерэй хүл дээрээ бата һайнаар гараха гээшэ тиимэ болэн хэрэг бэшэ. Хажуугаарнь янзэ бүриин налогүудые түлэхэ хэрэгтэй. Эдэ бүгэдые Баатар Цынгуевай гэр бүлынхид һайнаар ойлгожо, хүсэ шадалаа гамнангүйгөөр хүдэлдэг байна гэжэ хөөрэлдөөнэй үедэ ойлгогдоо һэн.

Мүнөө жэлэй эзнай эхин ган гасууртай байжа, үбһэ тэжээл һанаһанда хүрэмөөр ургажа бираагүй. Тиигэбэ яабашье, хүдөөгэй ажалшад саг болзор соогоо үбһэндөө ороо һэн.

Баатар Цынгуевай мэдэлдэ мөөртэ 2 трактор бии юм. Тэдэнээ нягта нариннаар хүдэлгэжэ, саг соогоо үбһэтэй болжо шадаа һэн. 40 гектар сабшалангайгаа газар дээрэ 5 тонно һүри сомобо.

— Үбһэмнай хожом хабар болотор яһала хүрэхэ ёһотой,—гэжэ Жигмидцу Дашиевна мэдүүлнэ.

Хөөрхын нюсэгэн тала газар дээгүүр саһан зуураараа ороодуй. Тиимэһээ бүхы мал тарялан дээгүүр, хагдан соогуур бэлшэһээр. Тэд иигэжэ удаан бэлшэхээ болёо гэжэ хэнэйшье тухайлхаар бэзэ. Мэнэ гэһээр янгинама жабар буужа, хүбэнэг зуураан саһаар тала дайда хушагдахань.

Үхэр мал хашаа, далнуудсоо гарахаяа болихо. Дулаан сагай болотор үбһэ тэжээл бардам хүрэхэ ёһотой гэһэн бата найдал Баатар Цынгуевай болон гэр бүлынхидэйнь һанаа бодол, зүрхэ сэдьхэл дулаасуулдаг гээшэ.

Д. ДАМБАЕВ,
манай корр.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ТОГТООЛ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ШЭНЭ КОНСТИТУЦИИН ПРОЕКТЫЕ БА РЕСПУБЛИКЫН ЗАСАГАЙ ЗУРГААНУУДЫЕ ОНДОО БОЛГОХО ХАРАА ШУГАМЫЕ БЭЛДЭЛГЫН ЯБАСА ТУХАЙ

«Буряад Республикын шэнэ Конституциин проектые ба республикын засагай зургааануудые ондоо болгохо хараа шугамые бэлдэлгын ябаса тухай» Буряад Республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ, Буряад Республикын Верховно Соведэй Конституционно комиссиин түрүүлэгшэ Л. В. Потаповай элидхэлые шагнажа, зүбшэн хэлсээд, Буряад Республикын Верховно Совет иигэжэ **тогтооно:**

1. Буряад Республикын засагай зургааануудые ондоо болгохо хараа шугамые һайшааха (тэрэ хабсаргадана).

2. Буряад Республикын засагай зургааануудые ондоо болгохо харааг шугамай үндэһоор, Россин Федерациин Конституциин проектын дуримуудые хараада аба, Буряад Республикын шэнэ Конституциин проектые, республикын засагай зургааануудые хүбилтаха тушаа бусад актнуудай проектнуудые бэлдэхэ хүдэлмэриг зөвгэлжэлүүлээд, Буряад Республикын Верховно Соведэй эзэлжээтэ сессиин үзэмжэдэ табиха гээд Буряад Республикын Верховно Соведэй Президиумдэ ба комитетүүдтэ, Буряад Республикын Верховно Соведэй Конституционно комиссидэ, Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведэдэ даалгаха.

Буряад Республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ
Л. В. ПОТАПОВ.

Улаан-Үдэ хото,
1993 оной ноябриин 23.

«Буряад Республикын шэнэ Конституциин проектые ба Республикын засагай зургааануудые ондоо болгохо хараа шугамые бэлдэлгын ябаса тухай» 1993 оной ноябриин 23-най 403-дахи номерой Буряад Республикын Верховно Соведэй Тогтоолдо хабсаргалта

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ЗАСАГАЙ ЗУРГААНУУДЫЕ ОНДОО БОЛГОХО ХАРААГ ШУГАМ

1. Дүрбэн жилэй болзороор бүгэдэ арадай дуугаа үгэлгөөр һунгагдаһан Буряад Республикын Президент Буряад Республикын толгойлогшо болоно.

2. Республикын палата ба түлөөлэгшэдэй палата хоёрһоо бүридэнэн парламент—Буряад Республикын Арадай Хурал республикын гүрэнэй засагай түлөөлэлгэтэ ба хуули гаргадаг дээдын зургаан болоно.

Түлөөлэлгын гурим. Хоёр жэлээр һунгагдадаг 27 депутадһаа палата бүхэн бүридэхэ.

Һунгаха гурим. Захиргаанай территориальна хубаарилгада (нэгэ район (аймаг), республиканска удха шанартай хото—нэгэ депутат) зохихо нэгэ мандадтай территориальна округуудаар бусадһаа олон дуу абаһан кандидадуудые һунгаха гуримаар Республикын палатада һунгалта үнгэрэгдэхэ. Республикын палатын депутадууд саг үргэлжын бэшэ гуримаар хүдэлхэ.

Түлөөлэгшэдэй палата мэргэжэлэй саг үргэлжын гуримаар хүдэлхэ. Түлөөлэлгын нинтэ нэгэн хэмжээнэй үндэһөөр нэгэ гү, али хэдэн территориальна округуудһаа бүридхэгдэдэг нэгэ мандадтай һунгуулиин округуудаар түлөөлэгшэдэй палата һунгагдаха.

Бүлэг һунгагшад ба һунгуулиин нэгэдэлнүүд республикын парламентын депутадта кандидадуудые дэбжүүлхэ эрхэтэй.

1. 21-һаһанһаа залуу бүхэн республикын эрхэтэн парламентын депутадаар һунгагдаха аргатай.

Республикын палата конституционно хуулинуудые баталан аһадаг, республикын бюджет баталдаг, Правительствада этигэл нандаг үзүүлхэ ба тушаалта хуулиудые болгоулха тухай шийдхэбэринүүдые гаргадаг.

Түлөөлэгшэдэй палата хуулинуудые ба тогтоолнуудые баталан абадаг республикын Президентые нормативнэ шэнжэтэй Зарлигуудые баталдаг, тушаалта нюурнуудые томилхо тушаа зүбшөөлөө үгэдэг, тушаалта хуулиудые болгоулха тухай асуудал табидаг.

Баталан абтаһан хуулинуудта Республикын Президент гарын табидаг. Парламентын баталан абаһан хуулинуудые Президент хориглоно эрхэтэй.

3. Түрүүлэгшэһээ, тэрэнэй орлогшонерһоо ба республикын министрнүүдһээ бүридэһэн Буряад Республикын Правительство Буряад Республикын гүйсэдхэхы зан бэелүүлдэг.

Буряад Республикын Президентын зууршалгаар Буряад Республикын парламентын Түлөөлэгшэдэй палатаар Буряад Республикын Правительствын түрүүлэгшэ томилогдодог.

Правительство республиканска бюджет зохёон [illegible]раалга, парламентда [illegible]жуулдаг, тэрэнтэ [illegible]гые хаагдаг ба бюджетэй гүйсэдхэл тухай тоосоо [illegible]дг. Буряад Республикын Конституциин ба [illegible]даар. Буряад Республикын Президентэй [illegible] тэрэнэй [illegible] Буряад Республикын Правительство [illegible]

ЕРЭЭДҮЙМНАЙ ХҮМҮҮЖЭЛҺЭЭ ЭХИТЭЙ

ХҮНЭЙ ХУБИ зананда түрэһэн газар ехэ үүргэ бэелүүлдэг гээшэ. Зүүн Сибириин соёлой институдай һуралсалай талаар проректорээр ажаллажа байһан, педагогическа эрдэмэй кандидат, доцент Раиса Ивановна Пшеничникова Монгол орондо, Улаан-Баатарта, сэрэгэй алба хаагшын бүлэдэ түрэһэн намтартай. Дайнай һүүлдэхи Илалтын жилдэ газар дэлхэй дээрэ мүндэлһэн Раиса басаган буряад, монгол аялга дуунда багаһаа дуратай, монгол зонтой ехэл харилсаатай һэн. Бага наһанайнь хани нүхэсэл, гэрэтэхинэйнь Улаан-Үдэ хүдэлхэеэ ерэһэн ушар, бэлигтэй басаганай түрэл нютаг болоһон Буряад орон ажалайнь намтарай харгые нээгээ бэлэй. Багаһаа ажалша бэрхэ, найхан һанаһанаа сэдьхэлтэй Раиса Ивановна Улаан-Үдын нарин сэмбын комбинадта нэхэгшээр хүдэлжэ, хүдэлмэришэн хүнэй ажабайдалые һайн мэдэхэ болоһон юм.

Дээдэ һургуули дүүргэжэ, Абидуевай нэрэмжэтэ хүүгэдэй республиканска библиотекые олон жилдэ тэрэ хүтэлбэрилөө, үхиөүүдые хүмүүжүүлхэ хэрэгые эрхилһэн габьяатай. Юуб гэхэдэ, олон жилдэ Улаан-Үдэ хотын городской Соведэй, Октябрьска районно Соведэй депутат байхадаа, соёлой, һуралсалай, залуушуулай асуудалнуудые шийдхэлсэдэг байгаа.

— Үхибүүдтэй ябуулха хүдэлмэридэ залуучаа хабаадаһан хадаа аспирантурада һурахадаа, эдиршүүлтэй ябуулха хүдэлмэри тухай бэшэжэ, кандидатска диссертаци хамгаалһан байнаб. Тиигээдшье урдань олон жилдэ Улаан-Үдын 49-дэхи һургуулида ажаллааб. Мүнөөшье соёлой институдта проректорээр хүдэлхэ үедөө залуушуулай һуралсалда, студентнэрэй ажабайдалда, гэр бүлэдэ гол анхаралаа хандуулха гэжэ оролдоноб. Тиигээд «Выбор России» нэгэдэлһээ Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн ушарһаа - иигэжэ хэлэхэ байнаб: тугаар студентнэртэй болоһон уулзалга дээрэ хэлээ һэм, мүнөөшье дахин дабтахаб: ерээдүйн үетэнэй хүмүүжэлһээ, эрдэм һуралсалһаа Россин ерээдүй дулдыдаха байна. Хүүгэдые, залуу гэр бүлые, иланганаа студентнэрэй гэр бүлые, эхэ хүниие хамгаалха, гэр байраар хангаха асуудалнууд орон доторнай, манайшье республикада бодотоор шийдхэгдээгүй байнаар. Тиимэнээ минии бэелүүлхэ программын гол шэглэлнүүд хүндэ, тэрэнэй гэр бүлээ, эхэнэрнүүдтэ, хүүгэдтэ зорюулагданхай,—гэжэ институдай түрүүшын проректор болоһон Раиса Ивановна зүрхэ сэдьхэлээ хүдэлгэн байжа хөөрөө бэлэй.

Буряад Республикын арадай эрдэм һуралсалай габьята хүдэлмэрилэгшэ Р. И. Пшеничниковагай этигэмжэтэ нюур болохо СССР-эй арадай артистка Галина Шойдагбаеватай хөөрэлдэхэдэмни, тэрэ иигэжэ хэлээ һэн:

— Хорёод жилэй туршада соёлой институдта мэргэжэлтэ дуушадые бэлдэхэ факультет нээхэ тухай булта хэлсээд лэ дүүрэшэдэг байгаа. Тэрэнь хооһон үгэ болодог һэн. Энэ факультедые нээхэ болон мэргэжэлтэдые бэлдэхэ х рэгтэ энэ институдай проректор Раиса Ивановна Пшеничникова хам оролсожо, бүхы хаалта дабалтануудые дабажа гараһан аша габьяань аргагүй ехэ. Үнэхөөрөө энэ хүмнай ехэ ажалша бэрхэ, хүсэһэнөө бэелүүлдэг, бүтээсэ ехэтэй багша, найхан сэдьхэлтэй, хөөрэлдэхэдэшье аятай, зохид хүтэлбэрилэгшэ мүн. Энэ хүмнай бултанай түлөө оролдодог, буряад ёһо заншал бадараахаа гэжэ оролдодог байна.

Энэ институдта этнологиин, арадай аман зохёолой шэнэ кафедра нээгдэжэ, буряад үльгэршэдые эндэ бэлдэжэ эхилээ. Тинхэдэ буряад студи хүдэлжэ эхилээ. Яхад, буряад, тува, ород, монгол арадуудай соёлые, ёһо заншалнуудые һэргээхэ талаар институдта ехэ ажал ябуулагдана. Эндэ Р. И. Пшеничниковагай габьяа ехэ. Институдта байгуулагдаһан «Сибирский сувенир», «Забава» гэһэн фольклорно ансамбльнууд гансашье Улаан-Үдэдэ бэшэ, мүн харинн оронуудаар суурхадаг болоо.

— Россида олон үндэһэ яһатан ажаһуудаг, тиимэнээ арад бүхэнэй хэлэ бэшэг, ёһо заншалнуудые хүгжөөхын тула оролдохо байнабди. «Тон баян гүрэн аад, нимэ баян соёл, искусствата аад, юундэ муу ажаһуунаб-та»,—гэжэ намһаа Францида «Сибирский сувениртээ» гастрольдо ябахадамнай асуугаа һэн. Тиимэнээ экономикын эрид түргэн хүгжэлтэгүйгөөр ажабайдал найжархагүй,—гэжэ Раиса Ивановна наһаата болоо һэн.

Студентнэртэй, багшанартай болоһон уулзалга дээрэ Раиса Ивановнагай хэлэһэн үгэнүүдые дахин тэмдэглэхэ хүсэлтэйб:

— Бүхы Росси шахуу олиггүй ехэ, гурим журамгүй, эмхидхэлгүй борхоол болонхой, тиимэнээ би болбосоронги дэлгүүрэй түлөөб, юуб гэхэдэ, хоёр нэгэн хүн бэшэ, гэр бүлэ бүхэн баяжаха ёһотой.

Тэрэ уулзалга дээрэ Раиса Ивановнада иимэ асуудал зал сооһоо табигдаа.

— Та бурханда этигэдэг гүт?

— Дээдын ухаатай юумэн бии гэжэ би этигэдэгби. Христиан, буддын шажанай философи тухай номуудые уншадагби, арад бүхэнэй шажаниие хүндэлдэгби,— гэжэ проректор харюусаа.

Раиса Ивановнагай анха түрүүшынхиеэ эхилһэн юумэнинь олон. Музейн хүдэлмэри ябуулагшын мэдээсэлэй онһон аргаар дамжуулдаг мэргэжэл олгохо факультедүүд нээгдээ, ном дээрэ хүдэлхэ мэргэжэлтэдые, хизаар ороноо шэнжэлхэ мэргэжэлтэй библиотекарьнүүдые, дуушадые, мүн пианистнуудые бэлдэхэ хэрэгые институдайнгаа ажабайдалда нэбтэрүүлээ. Сүлөө сагтаа ном уншаха дуратай, элдэб яһатанай эдеэ хоол бэлдэхэ аргатай, фотохудожник мэргэжэлтэй, энэрхы һайхан сэдьхэлтэй хани нүхэртэй. Леонид Иванович нүхэрэйнь фото-зурагуудые Америкэдэ, Францида харуулагдана. Жэл бүри шахуу эгээл дуратай Байгал далайдаа амардаг бүлэ Буряад орондоо нютагжанхай.

Түрэл республикын ажаһуудалаар бэлигтэй багша һонирхоно, бодото хубитаяа хамтын хэрэгтэ зорюулна. Буряад хэлэ, хуушан монгол хэлэ заалгые институдтаа проректор эмхидхэнхэй. Үүсхэл ехэтэй, ажалша бэрхэ, найхан сэдьхэлтэй, Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн Раиса Ивановнагай түлөө олон хүн дуугаа үгэхэ байха.

Б. ОРБОДОЕВА.

Хангалта ямар бэ?

«ҮРГЫ» АЖАЛАА ҮРГЭДХЭНЭ

Гүрэн доторнай үмсэлэлгын ажал эршэтэйгээр ябуулагдажа эхилһээр хэдэн жэл болобо. Энэ хэрэг манай холын Ахын аймагташье эдэбхижэнхэй. Аймагай зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын байшан 2 һарын саана үмсэлэгдөө һэн. Үмсэлэгдэнэн байшангые даагша Ольга Ламажаповна Попова ажал хэрэгүүд тухайгаа иигэжэ хөөрэбэ:

— Хүн зоной һуудал байдалай хэрэглэмжэ хангадаг үмсын нэгэдэлнай «Ургы» гэжэ нэрэтэй юм. Мүнөөдөо осдолой цех дүүрэн хүсэндоо худэлнэ. Энээнһээ гадна гутал оёхо, уллаха цех зоной захил дүүргэнэ. Саашадаа парикмахерска нээхэ хүсэлтэйбди. Парикмахерта хэрэгтэй хэрэгсэлнүүдые асаранхайбди. Зоной динлэхээр сэнгүүдые тогтоогообди.

Захилнууд хэр ороноб гэжэ һонирхоходомни, энэ талаар байдал яһала һайн байба. Нэгэдэлэй оёдолшодто нлангаяа олон захилнууд ородог. Тэдэнэр ажалгүй, сүлөө байдаггүй. Магазинуудта гуталай хомор болоһон ушар, мүн асарагдахадаа-нье аймшагтай үнэтэй байнаһаань уламжалан, аймагай зон «Ургы» нэгэдэлдэ хандана. Нэгэдэлэй коммерческэ таһагай худэлмэрилэгшэд наймаанда табиха эд бараагаа магазинуудта дурадхадагшье байха юм. Оёдолой ательенүүдтэй хэлсээ баталһанай ашаар хэрэгтэй эд абадаг байна.

— Шэнэ ёһо гуримаар ажалаа ябуулхада хүндэшэг байна гү?—гэжэ асуубаб.

— Бусад аймагуудташье үмсын хангалгын албан байгуулагданхай гээшэ аабза. Иимэ аргаар ажалаа эрхилэгшэдтэй уулзажа, дүй дүршэлтэйнь танилсаһан, һайн гэжэ һанаһан зүйлнүүдыень халап абахые оролдообди. Жэшээлхэдэ, октябрь һарын эхеэр Хорийн, Кабанскын аймагуудай үмсын хэрэг эрхилэгшэдтэй уулзажа, дүй дүршэлтэйнь танилсаа һэмди. Худэлмэрилэгшэдэйнгөө салингые тооложо гаргахадаа, мүн лэ бусад үмсэлэгдэһэн хангалгын албанай комбинадуудай дүршэлые хараада абаабди. Эсхэнэзнэй, оёһоной түлөө түлөэрнин 45 процентыень худэлмэрилэгшэднай абадаг. Тиигэжэ салин хүлһэнэйнь хэмжээн хэды шэнээн захил, хэды сагай туршада дүүргэгдээб — энээнһээ сэхэ дулдыдаха юм. Эсхэгшэд, оёдолшоднай, гутал оёдог мастернууднай оролдохол болонол даа.

Хангалгын албанай худэлмэрилэгшэдэй зүблөөн Улаан-Үдэдэ үнгэрөө һэн. Тэндэ салин хүлһэ тогтоохо гуримай талаар ханамжатай хөөрэлдөөн болоо. Тиигэжэ абтаһан шийдхэбэринүүдтэйнь коллективэйнгээ гэшүүдые танилсуулжа, салин хүлһэ тоолон гаргаха шэнэ гуримуудые зүбшэн хэлсэхэбди,—гэжэ О. Л. Попова тодорхойгоор хөөрэбэ.

Түрүүшынгээ алхамуудые амжалтатайгаар, найдамтайгаар хэһэн үмсын «Ургы» нэгэдэл ажалаа үргэдхэжэ байна. Хүн зониие хангаха хэрэгээ шадамар бэрхээр, һайн шапартайгаар бэелүүлхыень хүсэебди.

О. БАЛДАНОВА.

Багшын булан

«...АЛТАН ТОБШЫЕНЬ ТАЙЛАН СЭЛИХЭБ»

(ДОНДОК УЛЗЫТУЕВАЙ ЗОХЁОЛНУУДТА ТҮШЭГЛЭН, ҺУРАГШАДЫЕ ГОЕ ҺАЙХАНДА ДУРАТАЙГААР ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ АРГАНУУД)

ҺУРАГШАДЫЕ бурياад хэлэ, түрэлхи уран зохёолоо дуратай болгохо, драматурга хэлзээ нарилаа, үхибүүдэй юрэнхы ёзые үргэлдэхэ, ухаан сэдьхэлэй гүнзагыруулхэ зохёууд классаа гадуур литературна хэнэлнүүдэй обелуулэгдэнэ гээшэ аалтай.

Энэ тухай Буряад оронаймагуудайшье, Агын ба Усть-Ордагайшье һурагшанар, методистнууд ялгануud дээрэ, конференцуудтэнье, радио ба телевидениерлшье, газетын материалуудэй хуудаһануудые ходоодоо һануулдаг, ашаг, бэшэдэг байнаар.

Энэ элэгшиень дэмжэжэ, гаа гадуур үнэргэгдэ-ааа нэгэ хэшээл дурадаа ханаатаёоди, Буряад Улида Дондок Улзытуевэй зохёолнуудаар һурагшайса һонирходог, эл-ааудалнуудые табидаг. Тэрэ методическа заа-ууд үгы нахуу. Эгээл ааа энэ хүдэлмэрини ажарта туһалажа болоо-ааа, байсаха һэм-

Буряадайшье бэшэ, бухы ороноймнай поэ-ийн хугжэлтэдэ хуа оруулһан уран шуа дунда Дондок Улзытуевэй зохёохы ажал ба-ааа һуури эзэлнэ. Эн-ааг.

Буряад, ородшье хэлэн хоёр гаа-ромуудайнь тематикые ааа нимэ: түрэлхи нютаргал даанда, бага бал-ааан, далин урган дали-аа. Энэ орон, буряад арад-аа тэрэнэй түүхэ, энэ-ааа олон тут изагуур-ааа ханиг барисаан, мүнөө ородуйн үе саг тухай-ааруud...

Уран шулэгшын зохёбухын соо уянгата гол-ааань (лирическэ герой-ыг ууланабди. Тэрэнь ааг-ааа ханиг шэнжэнүү-ааа бэлдээ абажа ябана. Ааа нюурынь гансашье ааа-ааа ябуулгаа абаа, харин бу-ааа-ааа ябуулгаа шэнэ-ааа-ааа ябуулгаа маттан дуу-ааа-ааа ябуулгаа эрилэнэ: арадай ааа-ааа ябуулгаа дуушан. Энэ ороно-ааа-ааа ябуулгаа, баяжуулан ябагша-ааа-ааа ябуулгаа гэхээр.

Ааа бухын өөрын түрэлэн-ааа-ааа ябуулгаа байдаг гээшэ аад-ааа-ааа ябуулгаа Тэндэнь үрдын урда-ааа-ааа ябуулгаа хойно хэлсэдэг ульгамуудые түүрэхэ-ааа-ааа ябуулгаа зонойнгоо эдэ заншал-ааа-ааа ябуулгаа дайдынгаа дабтагда-ааа-ааа ябуулгаа байгаалие уяа сэдь-ааа-ааа ябуулгаа бооөмэйлэн, уран нуа-ааа-ааа ябуулгаа шулэгүүд, болгон бэ-ааа-ааа ябуулгаа дуушан хүбүүмнай-ааа-ааа ябуулгаа гэх haa. Дондок Ул-ааа-ааа ябуулгаа болоно.

Буряад бэлигтэ дуушан-ааа-ааа ябуулгаа Улзытуев 1936 онд-ааа-ааа ябуулгаа Шэбэрэ-ааа-ааа ябуулгаа нютагта юрын айлай-ааа-ааа ябуулгаа түрэлэн намтартай, ааа-ааа ябуулгаа дамбэрэлтэ нютаһаа ли-ааа-ааа ябуулгаа олон хүбүүд тоонтоо-ааа-ааа ябуулгаа гэх: Цыденжаб-ааа-ааа ябуулгаа (Ц. Дон), Влади-ааа-ааа ябуулгаа Жалсанов, Батьжаниа-ааа-ааа ябуулгаа, Цыкрэн-Дондок-ааа-ааа ябуулгаа, Дамдин Дамбиев, ааа-ааа ябуулгаа Дондок Шагдиев, ааа-ааа ябуулгаа.

Ааа-ааа ябуулгаа нүхэдтээ хамта һурагшадаа ааа-ааа ябуулгаа байхадаа, ааа-ааа ябуулгаа гуурһанайнгаа эр-ааа-ааа ябуулгаа шадаг һэн. Тэрэнэй-ааа-ааа ябуулгаа даалга доро «Ошон»-ааа-ааа ябуулгаа бэшэгэй ханьн һо-ааа-ааа ябуулгаа дурсадагша хүбүүдэй-ааа-ааа ябуулгаа (ааа-ааа ябуулгаа бэшэнэйнь) ту-ааа-ааа ябуулгаа шулэгүүд, үүүлэл-ааа-ааа ябуулгаа (рассказууд) мүндэлэн-ааа-ааа ябуулгаа.

Ааа-ааа ябуулгаа Дондок хүбүүн-ааа-ааа ябуулгаа классаа дуургэд, Мо-ааа-ааа ябуулгаа А. М. Горькийн ни-ааа-ааа ябуулгаа Литературна институ-ааа-ааа ябуулгаа руу орожо, дүй дуриэл-ааа-ааа ябуулгаа мэдэжэ поэт болоо-ааа-ааа ябуулгаа.

Ааа-ааа ябуулгаа Дондок

Захааминай районой Утаатын дунда һургуулиин 65 жэлэй ойдо

«...ЗАМХААГҮЙЛ ХОНХЫН ЖЭНГИРЭЭН»

Уран-Дүшын хормойдо оршодог, үзэсхэлэн һайхан байгаалитай хадалиг Захааминай аймагай Утаатын дунда һургуулиин 65 жэлэй ойн баяр эдэ үдэрнүүдтэ тэмдэглэгдэхэнь.

Поэт, багша Аюша Доноев энэ ойдо зорюулжа, иимэ мүрнүүдые бэшэбэ:

Түглын бүтүү тужа соо
Түрүүшын һургуули
нээгдэжэ,
Хүдэһэн дэгэлтэй
үхибүүд
Хүттэй тиишээ зорёо һэн.
Жаргалтай, дуутай,
шуутай
Захадажа эрдэмээ
шудалаа.
Жаран табан жэл соо
Замхаагүй хонхын
жэнгирээн.
Оронгодой голой нюруу
Оло дахин мүльһэтөө,
Омог мапай үетэн
Урдахил замаа олоо.
Хүнэй түрүү зэргэдэ
Хүдэлмэри хэжэ
хүдэржөө,
Нютагай һургуулиин
ашаар лэ
Нюуртай, зэргэтэй болоо.
Гэрээрэлэй элшэ сасаһан
Гэрэлтэ Утаатын һургуули
Аша үринэрысмай
һургажа,
Арадтаа хүндэтэй
болгот лэ!

Манай нютагай эхин һургуулиин богоһые багашуул 1928 ондо алхан ороһон юм. Утаата, Далахай нютагай арбаад хүбүүд басагад түглэ соо баригдаһан түрүүшын һургуулида ябажа эхилээ һэн.

Аяар 65 жэлэй туршада олон үеын һурагшад эрдэмэй дээжэдэ хүртэжэ, ажабайдалай үргэн замда гараһан гэжэ һанахада, баярлайшье, омогорхолтойшье, Цырен Соктоев. Будажап Жалсанов (Шэхэтын Шара хүбүүн гэжэ нютагай нэрэтэй) гэгшэд түрүүшын багшанар байһан.

Түрүүшын жэлдэ шабинар хуушан моголоор эрдэм шудалжа эхилээ һэн. Һуралсалай хоёрдохи жэлдэ лата бэшэгтэ ороо. Гурбадахи жэлдэнь ород хэлэ үзэжэ эхилээ. Цыбикжап Бальжанов. Добдон Шагдуров, Ламын Тубаан-Жап болон бусадшье түрүүшын һурагшадые нэрлэмээр юм.

Ехэ оролдосстой, бэрхэ һурагшад анхаһаа олон һэн. Хэд бэ гэбэл, Б. Гончикова, С Х. Нимаева, Д. Сундукова, Д. Дымбрылова, Ч. Цыденова гэгшэд бусадһаа илгардаг байгаа. Эдэбхитэй шударгышуулынь магтаалда, шагналнуудта хүртэдэг бэлэй. Жэшээнь, Д. Порхоев Эрхүү хото ошохо путёвкоор шагнагдаһан байна. Гурбан класс дүүргээд, хүбүүд, басагад һуралсалаа ондоо тээ ошожо үргэлжэлүүлдэг һэн.

1939 ондо Утаатада шэнэ эхин һургуули баригдаа (мүнөө интернадай байшан) һэн. Эдир үетэнние һурган хүмүүжүүлхэ мэргэжэлтэ ажалдаа дүй дүршэл, шадабари бэлигээ сүм зорюулһан багшанарые нэрлэхэ дурам хүрэнэ. Шагдарүй Чимитов, Ринчин Тарбаев, М. Ц. Борисонова, М. Ц. Мангатова, Т. Ш. Бальжурова, Д. Ц. Бандеева, Д. Ж. Самбуев, Б. Л. Шагдуров, Б. Ш. Шойдоков, М. Г. Намсараева, Л. С. Норбоев, Ц. Н. Гармаева, С. Д. Цыренов, С. Д. Тарбаева, Е. Р. Раднаева, С. С. Соктоева, Б-Н. Ш. Ванчиков, Е. Ш. Самбуева, Р. С. Мархаева, М. А. Бальжанова, М. Ш. Будаева, болон бусадшье болоно.

Бага балшар үхибүүдтэ үзэг танюулжа, уншуулжа, бэшүүлжэ һургахаһаа дэмбэрэлтэй юумэн бии аал? Гэхэһээ гадна, һургуулимнай хүүгэдые урин налгай зантай байхаар хүмүүжүүлээ, номдо дурлуулжа, һайнаар һураха эрмэлзэлынь эртээнһээ бадараажа шадаа. Утаатадаа эхин һургуули дүүргээд, хүбүүд, басагад һүүлдэнь Санагын дунда һургуулида һуралсалаа үргэлжэлүүлдэг һэн. Саашадаа эрхим һайнаар һурахадаа, түрүүшынгээ багшанарай нэрые нэрлүүлжэ, дээшэнь үргэһэн бэрхэшүүл бии бэлэй. Дээдын шагнал хайра болохо алтан медальнар дунда һургуулия дүүргэһэн Людвиг Ванчиковые, мүнгэн медальда хүртэһэн Владимир Порхоевые дурдамаар.

1973 ондо һургуулимнай найман жэлэй болоо. Харин 1979 ондо бүлэг һурагшад Утаатын дунда һургуули дүүргэһэн юм. 1975 ондо бидэнэр шэнэ сагаан шулуун байшан соо хэшээлнүүдээ үнгэргэжэ эхилээбди.

Манай һургуули дүүргэжэ, саашанхи мэргэжэлээ олоһон зоной дунда дээдэ, тусхай дунда эрдэмтэй эмшэд, инженернүүд, худалдаа наймаанай хүдэлмэрилэгшэд, үхибүүдые хүмүүжүүлэгшэд олон. Нэрлэбэл, Д. Д. Цыденжапов, Ю. С. Доржиев, С. П. Самбуева, В. Ц. Дашицыренова, Б. Д. Бадмаев, Б-Х. Д. Тарбаева, С. Б. Гомжапов, С. Б. Гомбоева болон бусад болоно.

Һургуулиингаа мүнөөнэй ажабайдал тухай хөөрэхэдөө, һургуулиин директор И. Ц. Бадмаева коллективые шадамар бэрхээр хүтэлбэрилжэ, багшанарта эрилтэ ехэтэйгээр, ажалдаа харюусалгатайгаар хандэдаг гэжэ тэмдэглэхэ байнаб. Олон хүбүүд. басагад багшын мэргэжэлтэй боложо, түрэл һургуулидаа мүнөө хүдэлнэ.

Һургуулиингаа эрхим багшанар тухай дурдаха хүсэлтэйб. Директорээр хүдэлһэн Ш. Э. Базаров, Р. П. Дымбрылова, Т. С. Сампилова, З. Н. Бичиханова, Г. Б. Гончитов, Р. С. Мархаева, М. А. Базарова гэгшэд арадай гэгээрэлдэ шэн габьяатайгаар хүдэлнэ.

Зондоо хүндэтэй, эрхим бэрхэ, мэргэжэл түгэс ажалаараа суурхаһан минии түрүүшын багша (мүнөө Закаменск хотодо ажаллана) М. Ш. Будаевада доро дохиноб. З. Н. Бичиханова түүхын хэшээлнүүдые үнгэргэдэг. Зинаида Петровна түүхын кабинет шэмэглэн гоёодог, һурагшадтаяа сэсэгүүдые ургуулдаг. Юрэнхыдоо, дүй дүршэл ехэтэй үнинэй мүн залуу багшанар һаналаа нэгэдүүлэн хүдэлнэ. Һургуулиин бүхы ажалда багшанартай, үхибүүдтэй хамта түрэлхид олоороо хабаадана. Утаатын һургуули дүүргээд, хаа хаанагүй ажаллажа, ажаһуужа байһан хүмүүдые түрэл һургуулиинаа 65 жэлэй ойн баярые тэмдэглэхэ талаар эмхидхэлэй хүдэлмэридэ бултадаа хабаадажа, арга шадалаараа туһалая гэжэ уряалнаб.

Урда жэлнүүдтэ хүдэлһэн, мүнөөшье хүүгэдые һургажа байһан багшанарта, һурган хүмүүжүүлэгшэдтэ элүүр энхые, ута наһа, удаан жаргал хүсэе.

Зараниемнай үндылгэн,
Загаһаамнай һургаһан
Багшанараа хүндэлжэ
Баяр хүргэн дохиноб дэ...
Манаа дэгжээн
ургуулһан
Мантан үндэр һургуули
Алдар нэрэш хэзээдэш
Арюун сэбэрээр зэдэлхэл,

— гэжэ бэлигтэй поэт Гунга Чимитов юрэнхы зохидоор бэшэһэн байдаг.

Элдэб үедэ манай һургуулие дүүргэһэн, багшалһан зоние байгша оной декабрийн 16, 17-ной үдэрнүүдтэ болохо һургуулиин 65 жэлэй ойн баярта эмхидхэлэй комитет урина гээд тусгаар лап соносхоё.

Э. ТАРБАЕВА,
Утаатын дунда һургуули
1979 ондо дүүргэгшэ, класснаа гадуур хүдэлмэри эмхидхэгшэ.

ВОКЗАЛААР ДЭНШЭЛГЫН ХОЙШОЛОН

Сүүдэй залһаа

Буряадай хүдөө ажахын институтай «Ветврач» гэжэ нэрэтэй бага предприятиин эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Дамба Дамдинович Батоев 1991 оной сентябрийн 16-да ажалаа дүүргээд, 7-дохи номерой трамвайһаа ногоон базаар дээрэ бууба. Гэртээ хүрэжэ (Улаан-Удэ, 43 квартал) ошохын тулада тэрэ автобусто һууха ёһотой байгаа.

Сентябрийн тэнгэй нараи үшөөл дээрэ байгаа һааб даа. Газаа дулаан. Гурбатай, нэгэтэй хоёр үхибүүдээрээ һамганайнгаа гэртээ хүлеэжэ байгаашье һаа, Дамба Батоев яарабагүй, дэлгүүр дээрэ эрьелдэхэ дураниинь хүрэбэ. Тэндэ эрьелдэхэ болоо һаа, нэгэ ушарай тохёолдохонь магадгүй ха юм. Дамбатайшье ушар тохёолдобо—танил хүбүүдынь дайралдажа, хамтараад, архи абажа уухые дурадхаба. Дамбада энэл хэрэгтэй байгаа гээшэ ха. Нүхэдэй дурадхалые түргэн зүбшөөгөөд, хармаан хаштаанаа һуулижа олоһон хэдэн солхообоо хамтаруулжа, хахад харадаа нэгэдэбэ.

Гурбан хүндэ нэгэ шэл юун болохо бэлэй даа, эмшэм гэлдээд лэ тараа ха. Батоев тингээд гэртээ ерэбэ. Һамганһаа 100 түхэриг абаад, гаража ябашаба. Теэд энэ ойлгостой. Дутуу эдиһэн шонодо адли болоод ябаһан хадаа тэрэ һамганайнгаа асуудалда хүсэд харюу үгэнгүй, гаража ябашаһан байха юм.

Иимэ ушарта эрэшүүл хейшаа ошодог бэ? Уншагшад тухайлна аабзат. Д. Батоев үшөө архи абажа уухаяа түмэр замай вокзал ерээ. Тэндэ энэ тэрые хараашалжа, ямар арга мэхээр архи уухамни ааб гэжэ ябатараа, перрон: дээрэ хоёр монголтой золгошобо.

Монгол ороной эрхэтэд Н. Очирбат Б. Энхболд хоёр Эрхүүһээ Наушка хүрэтэр ошохо поезд хүлеэжэ байгаа ха. Батоев танил юм шэнгеэр тэдэндэ хандажа байтараа, убайгүйгөөр гэнтэ архи эржэ оробо. Архигүй тэдэнэй арсаһан харюу үгэхэдэ, Батоев тэдэнһээ абалитай юм шэнгеэр гааржа, «хахадые намда үгэхэгүй һаатнай, энээнэй хүсөөр хөөрэлдэхэбди!» гэжэ, хутага харуулжа занаба. «Найза, яагаа гээшэбши, болинт»,—гэжэ Энхболдой гүйхада, урдаһаань тэрэ хутагаяа гарган, далайха зуураа, Энхболдой зүүн гуя руу хадхажархиба. Хүнгэхэнөөр шархатаһан Энхболд милиционерые дуудахам гэжэ хэлээд, вокзал руу ороо. Тинхэлээрнь бүри ехээр галзуурсэг хутага абажа ябаһандаа зэмэтэйб» гэжэ Д. Д. Батоевой сүүдэй урда хэлээшье һаань, хэдэн дахин хэгдэһэн мүрдэлгын, сүүдэй-медицинскэ шалгалтын болон гэршэнэрэй хэлэһэн үгэнүүдээр, мүн Энхболдой таниһаар тэрэнэй гүйсэд зэмэтэй байһаниинь элирүүльгдэһэн байна. Тингэжэ РСФСР-эй Уголовно кодексын 206-дахи статьягай II хубиин үндэһөөр түрүүн условноор 3 жэлээр эрхэеэ хаһагдаһан, энэ удаа хүйтэн зэбсэг бэдэзэ абажа ябаһан, тэрээгээрээ хүниие хороһон, Батоев Дамба Дамдинович Буряад Республикын Верховно Сүүдтэ болоһон сүүдэй шиидхэбэрээр 13 жэлээр эрхэеэ хаһагдаба. Тэрэ Шэтын областиин Могойтын районой Ага-Хангил нютаг-та 1962 оной октябрийн 31-дэ түрөө. 1989 ондо Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргээд, Баунтын районой Джилиндын совхоздо хүдэлхөөр ялгаргдэһэн байгаа. Мэргэжэлээрээ тэрэ ветеринарна врач. 1986 ондо һамга абаһан, 1988 ондо басагатай, 1990 ондо хубүүтэй болоһон байна.

Батоев үшөө Баунтын райондо хүдэлжэ байха үедөө нэгэ шэл архяар ангуушанай хутага худалдажа абаа. «Юундэ хутага худалдажа абаа һэмта?»—гэжэ сүүдэй асуухада,—«Ажалдамни хэрэгтэй болодог юм»,—гэнэн харюу үгөө. Ветеринар хүнэй мал үбшэхэдэ, хутага хэрэгтэй болоошье һэн гэлэй. Теэд ажалай һүүлээр, тэрэ мүртөө вокзал ошоходоо, юундэ хутага абажа ябаа гээшэб гэнэн асуудал гараха ёһоороо гараа һэн.

Хохидолдо ороһон тала тухай хэдэн үгэ. Н. Очирбат Монголһоо «Забайкалтрансстрой» трестдэ хэлсээнэй ёһоор нэгэ жэл соо хүдэлхэсэ эрэһэн байгаа. «Монголбаригаа» гэнэн нэгэдэлэй мэргэжэлтэ, монгол хүдэлмэришэдэй бүлэгые хүтэлбэрилдэг байгаа. Бүлэгынь хирпичный заводто хүдэлмэрилоо: «Һайн эмхидхэгшэ, эрхим нүхэр, жэшээтэ һайн гэрэй эзэн» гэжэ характеристикэ соонь бэшээтэй байна һэн. Энхболд тэрээнтэй суугтай ажалладаг байгаа.

Эрхим мэргэжэлтэ, гадаадын орондо ошожо хүдэлмэрилхэ этигэл найдабаринда хүртэнэн, дүрбэн үхибүүнэй эсэгэ, ямаршье гэжэ зэмэгүй эрхэтэн Н. Очирбат манай харюусалгагүй, урда хойтохи тухайгаа бодомжолхогүй архишын һабарһаа боложо, амиг наһантаяа хахасаһан байна бшуу.

Улаан-Удын түмэр замай вокзал дээрэ архиин түлөө хүниие хутагаар хадхажа алаһан Батоев Дамба Дамдиновичай уголовно хэрэг Буряадай транспортна прокуратураар эхилэгдэһэн байна.

Д. Д. Батоевой өөрынь хөөрөөнһөө хадаа тэрэ вокзал ерээд ябатараа, поездоор ябахаяа байһан хоёр нүхэдтээ уулзажа, хоёр шэл архи тэдэнтээ ууһан болоно. Тэдэнэйнгээ ябаһан хойно монголшуудта халдаһан янзатай. «Хүниие алаһан зэмэгүйб, милицитэй үсэрхэлдөөгүйб, гансал хүйтэн зэбсэг хутага абажа ябаһандаа зэмэтэйб» гэжэ Д. Д. Батоевой сүүдэй урда хэлээшье һаань, хэдэн дахин хэгдэһэн мүрдэлгын, сүүдэй-медицинскэ шалгалтын болон гэршэнэрэй хэлэһэн үгэнүүдээр, мүн Энхболдой таниһаар тэрэнэй гүйсэд зэмэтэй байһаниинь элирүүльгдэһэн байна. Тингэжэ РСФСР-эй Уголовно кодексын 206-дахи статьягай II хубиин үндэһөөр түрүүн условноор 3 жэлээр эрхэеэ хаһагдаһан, энэ удаа хүйтэн зэбсэг бэдэзэ абажа ябаһан, тэрээгээрээ хүниие хороһон, Батоев Дамба Дамдинович Буряад Республикын Верховно Сүүдтэ болоһон сүүдэй шиидхэбэрээр 13 жэлээр эрхэеэ хаһагдаба. Тэрэ Шэтын областиин Могойтын районой Ага-Хангил нютаг-та 1962 оной октябрийн 31-дэ түрөө. 1989 ондо Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргээд, Баунтын районой Джилиндын совхоздо хүдэлхөөр ялгаргдэһэн байгаа. Мэргэжэлээрээ тэрэ ветеринарна врач. 1986 ондо һамга абаһан, 1988 ондо басагатай, 1990 ондо хубүүтэй болоһон байна.

Батоев үшөө Баунтын райондо хүдэлжэ байха үедөө нэгэ шэл архяар ангуушанай хутага худалдажа абаа. «Юундэ хутага худалдажа абаа һэмта?»—гэжэ сүүдэй асуухада,—«Ажалдамни хэрэгтэй болодог юм»,—гэнэн харюу үгөө. Ветеринар хүнэй мал үбшэхэдэ, хутага хэрэгтэй болоошье һэн гэлэй. Теэд ажалай һүүлээр, тэрэ мүртөө вокзал ошоходоо, юундэ хутага абажа ябаа гээшэб гэнэн асуудал гараха ёһоороо гараа һэн.

Хохидолдо ороһон тала тухай хэдэн үгэ. Н. Очирбат Монголһоо «Забайкалтрансстрой» трестдэ хэлсээнэй ёһоор нэгэ жэл соо хүдэлхэсэ эрэһэн байгаа. «Монголбаригаа» гэнэн нэгэдэлэй мэргэжэлтэ, монгол хүдэлмэришэдэй бүлэгые хүтэлбэрилдэг байгаа. Бүлэгынь хирпичный заводто хүдэлмэрилоо: «Һайн эмхидхэгшэ, эрхим нүхэр, жэшээтэ һайн гэрэй эзэн» гэжэ характеристикэ соонь бэшээтэй байна һэн. Энхболд тэрээнтэй суугтай ажалладаг байгаа.

Эрхим мэргэжэлтэ, гадаадын орондо ошожо хүдэлмэрилхэ этигэл найдабаринда хүртэнэн, дүрбэн үхибүүнэй эсэгэ, ямаршье гэжэ зэмэгүй эрхэтэн Н. Очирбат манай харюусалгагүй, урда хойтохи тухайгаа бодомжолхогүй архишын һабарһаа боложо, амиг наһантаяа хахасаһан байна бшуу.

Улаан-Удын түмэр замай вокзал дээрэ хүн зой ходоо олон байдаг. Вокзал хадаал вокзал юм бээ. Тэрэ үймөөн, үрхирөөн соо бээ хэхэ газараа оложо ядажа, хонолго байра бэдэрһэнишье хүнүүд ябадаг. Тэдэнэй дунда архи худалдаашад, архи худалдажа абахашье гэнэн зон таһардагүй гэлсэгшэ. Тиимэһээл һүни орой архи хэрэглэнэн хүнүүд, тэрэ тоодо Батоевшье, вокзал дэншэжэ ябаа бшуу. Теэд хойшолонгынь ямар байбаб? Мэдээжэ.

В. ТОКТОХОЕВА.

Зуһаландаа газарай эдеэ үргуулагшадта

САҺАНАЙ ОРОХОДО...

Январийн шэмэрүүн хүйтэнэй эхилхэһээ урдахана, наратай нэгэ үдэр олоно, сэсэрлиг соохи үрэ жэмэстэ мододоо сагаадаха хэрэгтэй. Зубөөр бэлдэгдэнэн нэбёосхо мододые хуйтэнһөошье, зунай халуун наранай хурса элшэнэшье хамгаалха, мүн хорхой шумуулһаа аршалха юм. 1 хүнэг избёосхо бэлдэхын тула 2—3 килограмм избёосхо гү, али 3 килограмм мел абадаг, 250—300 грамм эдэй купорос нэмэдэг, 3—4 хүрэз боро болон 1—2 хүрэз үхэрэй шэнэ шабааһа үһан соо холижо худхадаг. Иимэ избёосхо зөөхэй шэнги үдхэн байха ёһотой.

Тингээд модоной голые доодо бэеын бүдүүн һалааануудтай хамта сагаададаг юм. Саарһа избёосхо соо шиихажа, һалааануудай хоорондохи һүбэ нүхэнүүдые бүглэхэ шухала. Залуу, холтоһониинь хүсэд бэхижээгүй мододые сагаададаггүй, голынь болоо һалааануудынь саарһаар сөёожо, дээдэ тээһээнь руберойдоор хүшадаг гээшэ.

Сагаадаһанай удаа мододой хажуудахи газар онгилжэ, унаһан набшаһаар хушажа, дулаалха хэрэгтэй.

Үдэрынь наранай игаахада гү, али саһанайехээр ороходо, үрэ жэмэстэ мододой һалааануд дээрэхи саһа унагааха юм. Тинхэдээ тон арганаханаар, һалааануудай саһа унагаажа байһан мододоойнгоо үзүүрые бүдөөр гү, али мэшээгээр орёохот. Тингээгүй һаа, модоной холтоһые гэмтээжэ болохот.

Саһанай ороходо, үрэ жэмэстэ мододые тойруулан, хүнгэрэг саһа обоолох хэрэгтэй. Үбэлэй туршада хэдэн дахин нигэжэ обоолдог юм. Залуу мододые тойруулан саһыень гэшхэжэ, хатуу хүр болгохот. Тинхэдэ хулгананудта хаалта боложо үгэхэ.

Хэрбээ саһаар бага үбэл байбал, унаһан набша, хасуурнин һалаа мүнэр, торф, модоной хибэдэһэ, зомгоол, хартаабхын эшэнүүдэй үлэгдэл гэхэ мэтые суглуулжа, мододой хүрьһые дулаасуулха шухала. Зэдгээныи, малиныы, үхэр нюдэнэй һоог мододые мүн лэ нимэ аргаар дулаалха хэрэгтэй. Хабартаа эртээр энэ хушалтаяа тараахат.

Хабартаа мододой үрэжэл һайжаруулхын тула тарилга хэдэг ха юм. Тарилгада хэрэгтэй һалаа мүшэрхэнүүдые 40—50 сантиметр утаар диаметрынь 5—7 миллиметр бүдүүнээр бэлдэдэг. Эдэ һалааханууудаа баглаа болгон уяжа, сорт сортоорнь нэрлэжэ заахан саарһанууудые бэлдээд, мэшээгүүд соо хэдэг юм. Байрынгаа хойто бээр саһан соо булабал, хабар дулаан болотор хамаагүй хадагалгадажа байха. Али һаа, подвал соо хадагалхат.

«Дачники» һонинһоо абтаба.

ДЭЭДЭ-ОНГОСТОИДО. П. БУРМАКИНАЙ фото.

Уншаа, дуулаа һэн гүт?

ХАЙМЕ ГАРСА ТЕАТРТА, КОРРИДА НААДАНДА БА ХОККЕЙДЭ ДУРАТАЙ

«ПРОСТО МАРИЯ» ГЭЬЭН ТЕЛЕНОВЕЛЛЭДЭ ВИКТОР КАРРЬЕНЬОГОЙ РОЛЬ ГҮЙСЭДХЭГШЭ ӨӨРЫНГӨӨ ДУРАТАЙ ШУНАЛ ТУХАЙ ХӨӨРЭНЭ

Хайме Гарсын дэлхэй дээрэ тон дуратай шуналынь гэбэл, театр ба коррида гэнэн һонирхолтой наадана баһал театр гэнэ тоолодог байха юм. Мехикэдэ үнгэргэдэһэн бухануудай тулаалдаае ородоошье алдахагүй-һөө гадна хотын нэгэ журналда һара бүхэндэ «Аренэ дээрэхи шуһата мүрнүүд» гэнэн, ниитэ гаршаг доро материалнуудые толилуулдаг байна. «Театрай искусство ба олон зоной урда гэрэй амитадые доро зүрхэтэйгөөр алаха хоёрой хороондо ямар тинмэ холбоон бии хаб?» — гэнэн асуудалда Хаймс нимэ харюу үгэбэ:

— Миини үшөө үхибүүн байхада, эсэгэмни намайе корридын нааданда түрүүшынхиеэ абаашаһан юм. Энэ юрэ бүсын тулалдаанда гансал үхибүүн наһаннаа дурлахаар байгаа гэжэ һанагшаб. Улаан шуһа, дошхон зэрлиг ябадал харахадаа, энэ һаяхан боложо үнгэрһэн үзэгдэлдэ дураа гутаһан хүнүүдые баһал зүбөөр ойлгохоор ааб даа. Коррида гээшые уттан абажашье болохоор, үгышье гэбэл, дурала гутамааршье байдаг. Тэдэннее һайн, муу гэжэ тоссолдожошье боломорр ааб даа. Тиихэдээ хазааргүйгөөр...

— Улаан шуһалай адхаралгада, дошхон зэрлиг ябадалда үхибүүн наһаннаа һураха, дадаха хэрэгтэй гэжэ та хэлэхээ һанана гүт? Энэмнай һайн юумэн болоно гээшэ гү?

— Огголон үгы ааб даа. Коррида гээшэ минии һанаанда хүнэй ба малай хооронодохи эсэргүүсэн тэмцэхэ ябадал болоно. Тинхэдэ энэ эсэргүүсэлгэ хүсэнэй ба ухаанай хүсөөр хэгдэхэ ёһотой. Энэ тулалдаанда алар табан жэл соо харуулалан түлжүүлжэ, һүүлдэнь тэрэнээ алахадаа, хайдланагүй ха юм. Юрэдөөл хоюуланнинь ашуултай байдаг шуу. Түрүүн хэниинь алдуу гарганаб, тэрэнь шүүгдэжэ һаанна.

Мүнөө зүн Мехикэдэ залуу тореро өөрөө ганса алдуу хэнэндээ үү, али бухада ехээр найдаһандаа юм гү аренэ дээрэ хосороо.

— Бухануудай тулалдаае үргэн поли дээрэ гү, али ой соо үнгэргөө һаа, үнэн сэхэ байха гэжэ та һэнэнэ гүй гүт? Аренэ дээрэ үнгэргэхэдэ, ашуултай сагай болоходонь, тореро бортын саанань гарашаны ха юм.

— Ой соо агнуурин үнгэргэхэ тухай хэлэнэ гүт? Агнуушал телескопическа винтовко баринхай, нуугада (засадада) һууха болоно гү даа? Энэмнай юрын алалсаан болоно ха юм. Харин нэгэ багахан бүдөөр бухые мэхэлээд үзэл даа. Эгээл һүүлшын үедэ агшан зуура һэлмэеэ хэрэглэдэг байна бшуу. Тэрэнэй түлөө ехэ шадабари, доро зүрхэн хэрэгтэй. Ёһотой зүжэгэй болохын тула артистын шадабари мэргэжэл мүн лэ хэрэгтэй.

Танай орондо коррида балай тиимэ мэдээжэ бэшэ гэжэ би һайн мэдэнэб. Һайн дураная команды гэшүүн болжо, 15 наһатайһаа мульһэн дээрэ хоккей наадаһан ушарни танай уншагшадта баһал һонирхолтой байжашье магадгүй. Тэрэ үедэ Мехикэдэ дээрээ хушалтатай гурбан ехэ каток дээрэ би наададаг байгааб.

— Теленовеллын танай герой Виктортэ коррида иимэ дүтэ бэшэ гэжэ өөрөө һанагшаб. Батаганаашье гомодхоожо шадахагүй хүнүүдэй нэгэнинь бэшэ аал? Тэрэ бухы талаараа схэл һайн, үнэн зүб ажаһуудаг хүн ха юм. Та, ажабайдалай замда тиимэ хүнүүдээр хэр оло дахин уулзаһан байнат?

— Нэгэшье хүнтэй дайралдаагүйб. Миниии герой хадаа манай бодожо ябаһан ерээдүйн бодол, фантази болоно бэшэ аал даа. Теленовеллнүүдтэ гансал иимэхүү, илангаяа һайн гү, али муу хүнүүд олдодог байна